

INTRODUCERE

*Psihologia copilului*¹ studiază creșterea mentală sau, ceea ce de fapt este același lucru, dezvoltarea conduitelor (adică a comportamentelor, inclusiv a conștiinței) până la faza de tranziție pe care o constituie adolescența, cea care marchează inserția individului în societatea adultă. Creșterea mentală este indisociabilă creșterii fizice, mai ales maturizării sistemului nervos și a sistemelor endocrine, care se continuă până pe la 16 ani. De aici rezultă mai întâi că, pentru a înțelege creșterea mentală, nu este suficient să mergem în urmă până la naștere, pentru că există o embriologie a reflexelor (Minkowski) care interesează motricitatea fătului și au fost deja invocate conduitele preperceptive ale acestuia în domenii cum ar fi acelea ale percepției cauzalității tactilo-chinestezice (Michotte)². Mai rezultă de asemenea, dintr-un punct de vedere teoretic, că psihologia copilului trebuie luată în considerare ca studierea unui sector

¹ Lucrarea de față se vrea o sinteză a diferitelor contribuții de psihologie a copilului, inclusiv ale noastre (fără implicare, de altfel, în ceea ce privește proporțiile). Față de acestea, cititorul va resimți, fără îndoială, impresia de repetiție oarecum plictisitoare. Ne permitem totuși să semnalăm două noutăți în această privință: expunerea de față este în același timp scurtă și simplă, ceea ce constituie, de altfel, singurele sale două merite. Mulțumirile noastre se îndreaptă către *Presses Universitaires de France*, pentru că ne-a determinat să scriem acest rezumat, lucru la care singuri nu ne-am fi gândit niciodată.

² A. Michotte, *La perception de la causalité (Percepția cauzalității)*, Publications universitaires de Louvain, ed. II, 1954.

particular al unei embriogeneze generale, aceasta continuându-se cu mult după naștere și înglobând întreaga creștere, organică și mentală, până la ajungerea la stadiul de echilibru relativ pe care-l constituie nivelul adult.

Doar influențele mediului câștigă o importanță din ce în ce mai mare odată cu nașterea, din punct de vedere organic de altfel, ca și mental. Psihologia copilului nu s-ar putea limita deci la recurgerea la factori de maturare biologică, pentru că factorii de luat în considerare țin la fel de bine atât de exercițiul sau experiența obținută, cât și de viața socială în general.

Psihologia copilului studiază copilul de dragul acestuia pe parcursul dezvoltării sale mentale. Din acest punct de vedere este cazul să o distingem de „psihologia genetică”, deși ea constituie instrumentul esențial al acesteia. Să notăm mai întâi, pentru a risipi orice echivoc din terminologie, că vocabula „genetică”, folosită în expresia „psihologie genetică”, a fost introdusă de către psihologi odată cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, adică înainte ca biologii să o folosească într-un sens mai restrâns. În limbajul actual al biologilor, „genetica” se referă în mod exclusiv la mecanismele eredității, prin opoziție cu procesele embriogenetice sau ontogenetice. Dimpotrivă, termenul de „psihologie genetică” se referă la dezvoltarea individuală (ontogeneză). Acestea fiind spuse, am putea fi tentați să considerăm expresiile „psihologie a copilului” și „psihologie genetică” drept sinonime, dar le diferențiază o nuanță importantă: dacă psihologia copilului îl studiază pe acesta de dragul lui însuși, astăzi există tendința, dimpotrivă, să fie numită „psihologie genetică” psihologia generală (studiul inteligenței, al percepțiilor etc.), dar în măsura în care încearcă să explice funcțiile mentale prin modul lor de formare, deci prin dezvoltarea lor la copil; de exemplu, după ce s-au studiat raționamentele, operațiile și structurile logice doar la adult, deci în stare încheiată și statică,

ceea ce i-a dus pe unii autori (germana *Denkpsychologie*) să vadă în gândire o „oglindă a logicii”, s-a sfârșit prin a se întreba dacă logica este înnăscută sau rezultă dintr-o construcție progresivă etc.; pentru a rezolva astfel de probleme, s-a recurs atunci la copil și, prin însuși acest fapt, psihologia copilului a fost promovată la rangul de „psihologie genetică”, adică ea devine un instrument esențial al analizei explicative, pentru rezolvarea problemelor psihologiei generale.

Importanța obținută la vremea actuală de metoda genetică în toate sectoarele psihologiei (să ne gândim, de exemplu, la rolul considerabil atribuit copilăriei de către psihanaliză) tinde astfel să-i confere psihologiei copilului un soi de poziție-cheie în cele mai diverse domenii. Așa încât în lucrarea de față ne vom plasa mai ales din perspectiva psihologiei genetice: deși copilul prezintă un foarte mare interes în el însuși, la aceasta se adaugă, într-adevăr, faptul că maturul este explicat de copil tot pe-atâta, ba uneori chiar mai mult decât îl explică maturul pe copil, pentru că dacă adultul îl educă pe copil prin intermediul unor multiple transmisii sociale, orice adult, chiar și creator, a început totuși prin a fi un copil, iar aceasta în timpurile preistorice, ca și astăzi.

Capitolul I

NIVELUL SENZORIO-MOTORIU

Dacă adultul este explicat în parte de către copil, se poate spune și că fiecare perioadă a dezvoltării dă parțial măsura celor următoare. Aceasta este cu deosebire limpede în ceea ce privește perioada anterioară limbajului. O putem numi perioada „senzorio-motorie” pentru că, în lipsa unei funcții simbolice, sugarul încă nu dispune nici de gândire, nici de afectivitate legată de reprezentări care permit evocarea persoanelor sau a obiectelor în absența lor. Dar, în pofida acestor lacune, dezvoltarea mentală pe parcursul primelor optsprezece luni³ de existență este cu deosebire rapidă și importantă, căci copilul elaborează la nivelul acesta ansamblul substructurilor cognitive, care vor servi ca punct de plecare construcțiilor sale perceptiv și intelectuale ulterioare, ca și un anumit număr de reacții afective elementare, care-i vor determina în parte afectivitatea de mai târziu.

³ Să notăm o dată pentru totdeauna că fiecare dintre vârstele indicate în lucrarea de față nu este niciodată decât o vârstă medie și chiar aproximativă.

I. Inteligența senzorio-motorie

Oricare ar fi criteriile inteligenței care sunt adoptate (ta-tonarea dirijată, potrivit lui Claparède, înțelegerea subită sau *insight*, după W. Köhler sau K. Bühler, coordonarea mijloacelor și a scopurilor etc.), toată lumea este de acord în a admite existența unei inteligențe înaintea limbajului. În mod esențial adică tinzând către reușite și nu către enunțarea unor adevăruri, inteligența aceasta nu ajunge mai puțin să rezolve în cele din urmă un ansamblu de probleme de acțiune (să ajungi la obiecte îndepărtate, ascunse etc.), construind un sistem complex de scheme de asimilare, și să organizeze realul potrivit unui ansamblu de structuri spațio-temporale și cauzale. Or, în lipsa limbajului și a funcției simbolice, construcțiile acestea se efectuează sprijinindu-se exclusiv pe percepții și mișcări, deci prin intermediul unei coordonări senzorio-motorii a acțiunilor, fără ca să intervină reprezentarea sau gândirea.

Stimul-răspuns și asimilare

Dar, dacă există o inteligență senzorio-motorie, este foarte greu de precizat momentul în care apare aceasta. Mai exact, întrebarea nu are sens, căci soluția depinde întotdeauna de alegerea arbitrară a unui criteriu. Ceea ce este dat, de fapt, este o remarcabil de continuă succesiune de stadii, fiecare marcând un nou progres parțial, până în momentul în care conduitele atinse prezintă caractere pe care cutare sau cutare psiholog le recunoaște ca fiind acelea ale „inteligenței” (toți autorii fiind de acord în ceea ce privește atribuirea acestui calificativ cel puțin ultimului dintre aceste stadii, între 12 și 18 luni). În felul acesta, de la mișcările spontane și de la reflex la obișnuințele căpătate, iar de la acestea la inteligență, există un progres continuu, ade-

vărata problemă fiind aceea de a ajunge până la mecanismul chiar al acestei progresii.

Pentru mulți psihologi, acest mecanism este acela al *asociației*, care permite adăugarea pe cale cumulativă a condiționărilor la reflexe și a multor altor achiziții la condiționările înseși: orice achiziție, de la cea mai simplă și până la cea mai complexă, va fi astfel de conceput ca un răspuns la stimuli exteriori și ca un răspuns al cărui caracter asociativ exprimă o subordonare pură și simplă a legăturilor obținute față de legăturile exterioare. Unul dintre noi⁴ a presupus, dimpotrivă, că acest mecanism ar consta dintr-o *asimilare* (comparabilă cu asimilarea biologică în sens larg), altfel spus, că orice legătură nouă este integrată într-un schematism sau într-o structură anterioară: activitatea organizatoare a subiectului este atunci de luat în considerare ca fiind la fel de importantă ca și legăturile inerente stimulilor exteriori, căci subiectul nu devine sensibil la aceștia decât în măsura în care sunt asimilabili structurilor deja construite, pe care le vor modifica și le vor îmbogăți în funcție de noile asimilări. Cu alte cuvinte, asociaționismul concepe schema stimul-răspuns sub o formă unilaterală $S \rightarrow R$, în vreme ce punctul de vedere al asimilării presupune o reciprocitate $S \leftrightarrow R$, sau, ceea ce înseamnă același lucru, intervenția activităților subiectului sau ale organismului⁵ *Og*, adică $S \rightarrow (Og) \rightarrow R$.

⁴ Jean Piaget, *La naissance de l'intelligence*, Delachaux & Niestlé, 1936.

⁵ Organismul *O* apare deja la Hull cu titlul de variabilă intermediară, dar în sensul unei simple reduceri a nevoilor și nu al unei structuri organizatoare *Og*.

Stadiul I

Punctul de plecare al dezvoltării nu este de căutat, într-adevăr, în reflexele concepute ca simple răspunsuri izolate, ci în activitățile spontane și totale ale organismului (studiate de V. Holst etc.) și în reflexul conceput în același timp ca o diferențiere de acestea și ca putând în anumite cazuri (acelea ale reflexelor care se dezvoltă prin exercițiu în loc să se atrofieze sau să rămână neschimbate) să prezinte o activitate funcțională care antrenează formarea unor scheme de asimilare.

Într-adevăr, s-a arătat, pe de o parte, atât prin studierea comportamentelor animalelor, cât și prin aceea a undelor electrice ale sistemului nervos, că organismul nu este niciodată pasiv, ci prezintă activități spontane și globale, a căror formă este ritmică. Pe de altă parte, analiza embriologică a reflexelor (Coghill etc.) a permis să se stabilească faptul că acestea se constituie prin diferențiere, plecând de la activități mai globale: în cazul reflexelor de locomoție ale batracienilor, de exemplu, un ritm de ansamblu este acela care duce la o succesiune de reflexe diferențiate și coordonate, nu acestea din urmă duc la acela.

În ceea ce privește reflexele sugaciului, rezultă că acelea care prezintă o importanță aparte pentru viitor (reflexele supțului, sau reflexul palmar, care va fi integrat în apucarea deliberată ulterioară) dau naștere la ceea ce unul dintre noi a numit un „exercițiu reflex”, adică o consolidare prin exercițiu funcțional. În felul acesta nou-născutul suga cu mai multă siguranță, regăsește cu mai multă ușurință mamelele atunci când îl scapă etc., după câteva zile, decât cu ocazia primelor încercări⁶. Asimilarea reproductivă sau funcțională care asigură acest

⁶ Astfel de exerciții reflexe sunt de observat și la animale, ca în tatonările ce caracterizează primele încercări de copulație la limnele din iazuri.